

UOT: 338.43:338.2

AQRAR SAHƏNİN İNNOVASİYALI İNKİŞAFININ PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİ

Vüsalə Musa qızı Babayeva, i.ü.f.d.

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin elmlər doktoru pilləsi üzrə doktorantı
e-mail: vusala.babayeva@atm.gov.az

Xülasə

Məqalədə aqrar sahədə innovativ iqtisadi inkişafın istiqamətləri araşdırılmış, ölkədə innovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün elmi araşdırma və təkmilləşdirmələrə göstərilən müxtəlif dəstəklər öyrənilmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycanda tədqiqat və təhsil müəssisələri, təcrübə mərkəzlərinin iş növü üzrə maliyyələşdirilməsinə əsasən tədqiqat xərclərinin formalaşması, əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın cəmi iqtisadiyyat və kənd təsərrüfatı üzrə bölgüsü barədə məlumatlar təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: iqtisadi inkişaf, innovasiya, istehsal, kapital, investisiya.

Giriş

Elmi-texniki tərəqqi və qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi ilə birlikdə təşkilati və iqtisadi tədbirlərin tətbiqi ölkəmizdə kənd təsərrüfatının daha da inkişaf etməsinə zəmin yaradır. Hazırda dünya iqtisadiyyatının inkişafı üçün yeniliklərdən istifadə əsasında yeni bir paradigma formalaşır. Azərbaycan dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya şəraitində bu prosesləri gözdə tutmaq və milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində, o cümlədən kənd təsərrüfatında innovativ proseslərin intensivləşməsinə təmin etməlidir. İqtisadiyyatın strateji əhəmiyyətli sektoru olan aqrar sahəni müasir tendensiyalara cavab verən keyfiyyətə yeni texniki və texnoloji əsasda qurmaq tələb olunur.

Müasir şəraitdə innovativ fəaliyyət kənd təsərrüfatının inkişafında başlıca amildir, ölkəmizdə bundan maksimum istifadə aqrar sahənin dayanıqlı inkişafını təmin edəcəkdir. İnnovativ inkişaf innovativ məhsulun yaradılmasını nəzərdə tutur, onun daşıyıcısı innovativ aqrosənaye müəssisəsidir. Dünya təcrübəsində innovativ müəssisələrə hesabat dövrü ərzində ümumi məhsul istehsalının 70%-dən çoxunun innovativ məhsul istehsalı ilə formalaşan müəssisələr daxil edilir. Bu meyar yerli müəssisələrə şamil edilsə, ölkəmizdə hazırda çox az yenilikçi müəssisənin olduğu məlum olacaqdır. İnnovativ inkişaf problemlərindən biri də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları arasında innovasiyanın inkişafına zəif motivasiya və maraqdır.

Aqrar sahənin innovativ inkişaf istiqamətləri

İnnovasiya dedikdə, yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (məhsul, xidmət) və ya texnologiya şəklində reallaşdırılmış elmi-texniki fəaliyyətin nəticəsi başa düşülür. Yeniliyin əsas xüsusiyyəti onun tətbiq olunmasıdır. Yeni və ya təkmilləşdirilmiş bir məhsul yalnız bazara çıxdıqdan sonra innovasiyalı məhsul hesab olunur [1].

Azərbaycan respublikası Prezidentinin 19 dekabr 2018-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq aqrar sahənin texnikalarla təminatı liberallaşdırılmışdır. Texnikalar müxtəlif şirkətlər tərəfindən gətirilərək müəyyən güzəştlərlə (40%) fermerlərə lizinq yolu ilə verilir.

Bundan əlavə, istifadəsiz torpaqlar dövriyyəyə cəlb edilir, yeni aqroparklar, kollektiv təsərrüfatlar yaradılır, həmçinin yeni texniki vasitələrin, elektron kənd təsərrüfatı informasiya sisteminin, innovativ enerji və resursqoruyucu texnologiyaların, “Pivot” avtomatik suvarma sisteminin tətbiqinə böyük üstünlük verilir.

Dəqiq əkinçilik müasir dövrün ən aktual texnologiyalarından biri sayılır. Dəqiq əkinçilik - kompüter və peyk texnologiyalarının tətbiqi ilə əkinlərin məhsuldar idarə olunmasına kompleks yanaşma sistemidir. Buraya daxildir: çox funksiyalı izləmə sistemi GPS (hansı ki, onun vasitəsilə texnikanın marşrut üzrə hərəkətinə, iş prosesinə, istənilən vaxt anında yerinə yetirdiyi işin həcminə, aqreqatın getdiyi yola, hərəkət sürətinə, yanacaq sərfinə və s. göstəricilərə nəzarət etmək və elektron qeydiyyat aparmaq mümkündür), məhsuldarlığın təyini sistemi - YMT, coğrafi məlumat sistemi - GIS, sahənin distansion (məsafədən) tədqiqətmə sistemi- DZZ, dəyişkən normalaşdırma sistemi - VRT.

Kənd təsərrüfatının əvvəlki tarixi boyunca yerinə yetirilən “gözəyari” şümləmə, səpin və gübrə vermə bu sistemdə dəqiqliklə yerinə yetirilir, əlavə itkiyə yol verilmir. Peyk və laboratoriya məlumatları əsasında sahənin hər bir hissəsi üçün səciyyəvi göstəricilərin xəritəsi tərtib olunaraq resursların ən rəşional şəkildə paylanmaq imkanı yaranır.

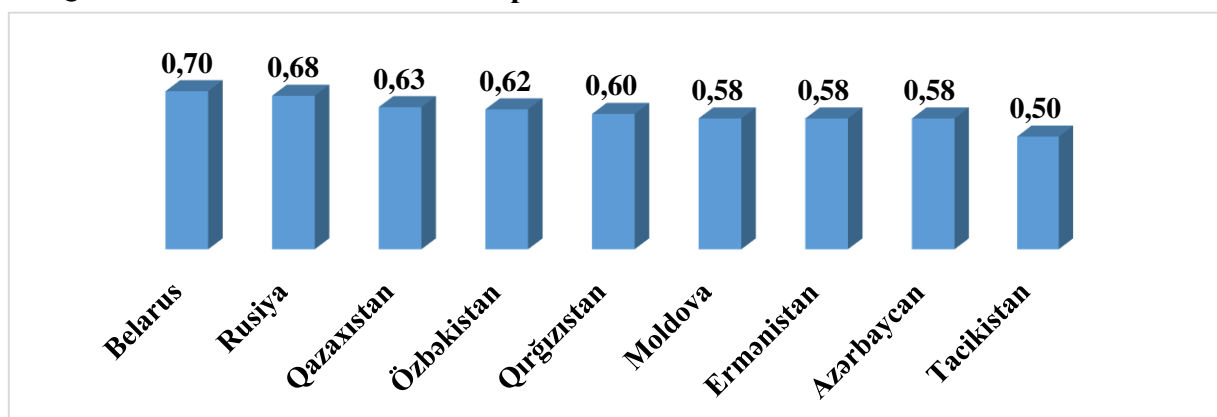
Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatının innovativ inkişafının qarşılıqlı və bir-birindən asılı istiqamətə malik üç yolu vardır:

- 1. İnsan kapitalına investisiya – aqrar təhsilin, fundamental və tətbiqi tədqiqat təşkilatlarının prioritet inkişafı, innovasiyalara dair məlumat bankının yaradılması, habelə kənd təsərrüfatı istehsalçılarında xidmət göstərən məlumat və məsləhət sisteminin yaradılması;*
- 2. Bioloji resurslara investisiya – innovativ metodların tətbiqi ilə torpağın münbitliyinin və kənd təsərrüfatı istehsalının məhsuldarlığının artırılması;*
- 3. Yeni texnologiyaya investisiya - enerji və ehtiyata qənaət edən avadanlıq və yüksək texnologiyalardan istifadə etməklə kənd təsərrüfatının texniki və texnoloji potensialının yaxşılaşdırılmasını təmin edən, əmək məhsuldarlığını və kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin səmərəliliyini kəskin artırma bilən texnologiyaların inkişafına qoyulan investisiyalar.*

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni texnologiyaya əsaslanan sənayenin texnoloji modernləşdirilməsi yolu ilə kənd təsərrüfatı istehsalında bir çox mənfi amilləri aradan qaldırmaq mümkündür.

2020-ci il üçün Dünya Bankının açıqlamasına əsasən, “İnsan Kapitalı İndeksi” hesabatında Azərbaycan 174 ölkə arasında 83-cü yerdə qərarlaşıb. MDB dövlətləri üzrə isə ən aşağı göstərici Tacikistan (0.50), ən yüksək Belarus (0.70) üzrədir. Azərbaycanın indeks göstəricisi 0.58 təşkil edib. Bu göstəricinin yüksəldilməsinin yolu insan kapitalının artırılmasıdır [5].

Qrafik 1. 2020-ci il üzrə İnsan Kapitalı İndeksi

Mənbə: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sahələri üzrə Strateji Yol Xəritəsi”nin prioritet istiqamətlərindən biri olan “Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsini təmin etmək üçün insan kapitalının inkişafının stimullaşdırılması” bəndində də qeyd edilir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətli, inklüziv və dayanıqlı inkişafı istiqamətində qarşıya qoyulan əsas tələb, insan kapitalının inkişafına və əmək məhsuldarlığının inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə çatdırılmasına nail olmaqdır. Eyni zamanda qeyd edilir ki, innovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün ölkədə elmi araşdırma və təkmilləşdirmələrə müxtəlif dəstəklər göstərməlidir. Azərbaycanda tədqiqat və təhsil müəssisələri, təcrübə mərkəzlərinin iş növü üzrə maliyyələşdirilməsinə əsasən tədqiqat xərclərinin formalaşmasına nəzər saldıqda görmək olur ki, elm sahəsi üzrə xərclər əsasən fundamental tədqiqatların aparılmasına çəkilir. 2019-cu ildə tətbiqi tədqiqatlara ayrılan vəsait 2015-ci illə müqayisədə 64.5%, 2018-ci ildə isə 50.0% artmasına baxmayaraq, 2015-2019-cu illər ərzində tətbiqi tədqiqatlara sərf edilən vəsait cəmi xərclərin təxminən 20%-ni təşkil etmişdir. Bu da elm sahəsindəki yeniliklərin nəticələrinin praktiki cəhətdən tətbiqində çətinliklər yaradır. Hesab edirik ki, bu sahəyə diqqətin daha da artırılması çox önəm daşıyır. İşlərin növlərinə görə tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclər *Cədvəl 1*-də verilmişdir.

Cədvəl 1. İşlərin növlərinə görə tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclər

İllər	Cəmi xərclər, min manat	Fundamental tədqiqatlar	Tətbiqi tədqiqatlar	İşləmələr
2015	118 643.3	61 025.6	23 585.9	34 031.8
2016	120 782.3	67 130.7	21 227.8	32 423.8
2017	127 997.0	68 841.9	24 157.0	34 998.1
2018	144 997.9	80 537.0	25 876.3	38 584.6
2019	161 299.9	86 620.9	38 804.3	35 874.7

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

2019-cu ildə kənd təsərrüfatı üzrə tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclər 2015-ci ilə nisbətən 2.2 dəfə, 2018-ci ilə nisbətən isə 42.9 faiz artaraq 15.1 milyon manat təşkil etməsinə baxmayaraq bu məbləğ cəmi xərclərin 9.4 faizini təşkil edir.

Aqrar sahədə innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi məqsədi ilə investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına böyük ehtiyac vardır. 2015-2019-cu illərdə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsinə ayrılmış investisiyanın məbləğində artım müşahidə edilir. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın dinamikası *Cədvəl 2*-də verilmişdir.

Cədvəl 2. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın dinamikası, milyon manat

	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2015, %-lə	2019/ 2018, %-lə
İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiya, cəmi	15957.0	16772.8	17430.3	17244.9	18539.5	+16.2	+7.5
Ondan: kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	355.4	325.1	617.8	764.4	769.5	+2.2 d.	+0.7
Aqrar sahəyə yönəldilmiş investisiyanın payı, %-lə	2.2	2.1	3.5	4.4	4.2	-	-

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəldən göründüyü kimi 2015-ci illə müqayisədə 2019-cü ildə aqrar sahəyə ayrılan investisiyanın məbləği 2.2 dəfə artaraq 769.5 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu da iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş cəmi investisiyanın 4.2 faizini təşkil edir.

Nəticə

Aqrar sahədə tətbiq edilən hər bir innovasiya məhsuldarlığı, gəlirləri artırır və nəticə etibarlı ilə bu sahənin daha sürətli inkişafını təmin edir. Son illər ərzində Azərbaycanın kənd təsərrüfatında bir sıra innovativ metod və üsullardan istifadə olunmağa başlamışdır. Kənd təsərrüfatında dronlardan istifadə, ağıllı bağ, müasir əkin metodları, zərərvericilərə qarşı müasir bioloji mübarizənin təşkili, biotexnologiya laboratoriyalarında virussuz toxum və ting yetişdirilməsi, əkin sahələrinin koordinatlarının və sahədə hansı məhsulun əkilməsinin satellitlər vasitəsilə müəyyənlişməsi və s. buna aid edilə bilər. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən tətbiq edilən Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sistemində fermerlərin həyata keçirdikləri biznes fəaliyyətlərinin və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının ilkin mərhələsindən son mərhələsinə qədər bütün proseslər öz əksini tapacaqdır. Həmçinin bu sistem bir çox hədəflərə nail olmağa imkan yaradacaq. Bura aqrar sektorun dövlət tərəfindən dəstəklənməsində şəffaflığın və operativliyin artırılması, bütün istiqamətlər üzrə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə innovativ dəstək, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların və digər təbii resursların idarə edilməsi və səmərəli istifadə edilməsinin təmin edilməsi, informasiya və məsləhət xidmətlərinin effektivliyinin yüksəldilməsi və s. aiddir. Aqrar sahə üzrə vahid məlumat bazasının yaradılması bu sahənin gələcək inkişafında və idarə olunmasında olduqca önəmli faktordur.

Ədəbiyyat

1. The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities Oslo Manual 2018 GUIDELINES FOR COLLECTING, REPORTING AND USING DATA ON INNOVATION
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Strateji Yol Xəritəsi”.
3. <https://www.stat.gov.az/>
4. <https://atm.gov.az/>
5. https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital#Data?cid=GGH_e_hcpexternal_en_ext

Ph.D., V.M. Babayeva

Doctor of Science Program of Agricultural Economics Research Center

Priority Areas of Innovative Development of the Agrarian Sector

Summary

In the article, the directions of innovative economic development in the agricultural sector have been investigated, various supports for scientific research and improvements have been studied to stimulate innovation activity in the country. At the same time, information has been considered on the formation of research costs based on the funding of research and educational institutions, internship centers by type of work in Azerbaijan, and the distribution of the fixed capital by total economy and agriculture.

Keywords: *economic development, innovation, production, capital, investment.*

Д.ф.э.н., В.М. Бабаева

Докторант Центра Аграрных Исследований по программе доктора экономических наук

Приоритетные направления инновационного развития аграрного сектора

Резюме

В статье исследуются направления инновационного развития экономики в аграрном секторе, различные виды поддержки научных исследований и усовершенствования для стимулирования инноваций в стране. При этом была рассмотрена информация о формировании затрат на исследования на основе финансирования научно-исследовательских и образовательных учреждений, центров практики в Азербайджане по видам работ, распределения инвестиций в основной капитал в общей экономике и сельском хозяйстве.

Ключевые слова: *экономическое развитие, инновации, производство, капитал, инвестиции.*